

κοινά σημεία στην παράσταση Χριστού - Βούδα

Από τον **Βύρωνα Τομάζο**
Μηχανολόγο, Απόφοιτο Πολυτεχνείου Μονάχου
e-mail: byron.tomazos@wartsila.com

Την τελευταία φορά που ήμουν στην Ινδία σαν τουρίστας, επισκεπτόμενος τους διάφορους ναούς και συζητώντας με τους ξεναγούς, διαπίστωσα πολλές ομοιότητες μεταξύ της διδασκαλίας του **Βούδα** με τις **Χριστιανικές** (δεδομένου ότι οι κανόνες δεοντολογίας και ηθικής μοιάζουν σε όλους τους λαούς). Μάλιστα ετοιμάσα και μια μικρή πραγματεία, την οποία όμως δε μπόρεσα να δημοσιεύσω γιατί χάθηκε στο computer...

Πρόσφατα διάβασα ένα βιβλίο του Μητροπολίτου Κορέας Αμβρόσιου (Εκδόσεις Μαΐστρος) με θέμα τις «**Ομοιότητες στην εικονογραφία Χριστού & Βούδα**» και κήρυγμα του πατέρα "Κωνσταντίνου Στρατηγόπουλου" (www.alopsis.gr/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=209) αναφορά περιγραφή της εικόνας γέννησης του Χριστού, τα οποία μου έδωσαν το έναυσμα και άντλησα τις περισσότερες πληροφορίες μου, για να γράψω αυτό το άρθρο.

Θα αναρωτηθεί κανείς τι κοινό μπορεί να υπάρχει σε δύο κόσμους με διαφορετική πνευματική και φιλοσοφική θεώρηση του κόσμου. Κι όμως, υπάρχουν μερικές ομοιότητες, γιατί η ανάγκη για λύτρωση και υπέρβαση της φθαρτότητας είναι πανανθρώπινο θρησκευτικό φαινόμενο, όπως ανέφερε και ο Πλούταρχος: «μπορείς να βρεις πόλεις χωρίς τείχη, αγράμματους, αβασιλευτούς, αχρήματους και χωρίς θέατρα, κλπ., αλλά καμία πόλη που οι άνθρωποι να μην πιστεύουν σε κάτι, και εκεί ισχύει η θεωρία «έμφυτο το θρησκευτικό συναισθημα».

Ο **Βουδισμός** πρωτοεμφανίστηκε τον 5^ο αιώνα π.Χ., γύρω στο 560. Δεν αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο, καθώς κατά τη διάρκεια τόνων χρόνων υπαρχή του, έχουν δημιουργηθεί ποικιλόμορφες σχολές, τάσεις και αιρέσεις.

Ο Βουδισμός είναι μια απαισιόδοξη βιοθεωρία. Σύμφωνα με το Βουδισμό, η ζωή στην ουσία είναι πόνος και η αιτία του πόνου είναι οι επιθυμίες του ανθρώπου που μένουν πάντα ανικανοποίητες, όπως επίσης και η ίδια η διψα για ζωή. Για να απαλλαγεί ο άνθρωπος από τον πόνο της ζωής, πρέπει να περιορίσει όσο μπορεί περισσότερο τη θέλησή του για ζωή και να ζει ασκητικά, με αυτοσυγκέντρωση και περισυλλογή. Η κατάσταση στην οποία πρέπει να φτάνει ο άνθρωπος, είναι η «**νιρβάνα**», μια κατάσταση αυτοβουθισμού, γαλήνης και σχεδόν ανυπαρξίας.

Υπάρχουν, μεταξύ άλλων, τέσσερις κυριότερες αλήθειες του Βουδισμού:

- Η πρώτη από τις τέσσερις ευγενείς αλήθειες, διδάσκουν ότι όλοι είμαστε υποκείμενοι σε βάσανα και πόνο.
- Η δεύτερη, μας λέει την αιτία του πόνου - βάσανου.
- Η τρίτη μας λέει πως μπορεί να τελειώσει αυτό το βάσανο - πόνος.
- Και η Τετάρτη μας δείχνει το δρόμο, το μονοπάτι, για την κατάπαυση - την διακοπή τους.

Ο Βούδας δίνει έμφαση στο ότι ο δρόμος, το μο-

νοπάτι που περιγράφει, είναι το μονοπάτι για πνευματικό, νοερό μετασχηματισμό. Ο δρόμος που διδάσκει ο Βούδας είναι ένας τρόπος να γυρίσει - ανατρέψει τις νοσηρές ενέργειες, βασισμένες σε απληστία, μίσος, αυταπάτη σε τέτοιες που βασίζονται η γενναιοδωρία, η συμπόνια και η σοφία.

Για όσους με γνωρίζετε, είναι κάτι που δε μου πάει, καθόλου. Έβλεπα τους μοναχούς Βουδιστές, γυμνούς, ξυπόλητους και επαίτες. Απαγορεύεται να δουλέψουν. Κάθε πρωί κατεβαίνουν από τα μοναστήρια με ένα πιάτο και τους δίνουν ό,τι φαγητό έχουν οι χωρικοί. Στα μοναστήρια δε μαγειρεύουν, ούτε νομίζω κάνουν καμία χειρωνακτική εργασία. Καμία σχέση με το Άγιο Όρος, που όλοι εργάζονται, που τρώμε τις ωραίες φασολάδες με την παραδοσιακή μαγειρική τέχνη... και που μας γεμίζει κατανύξη και πνευματικότητα.

Οι περισσότεροι από εμάς, χρόνια πάμε στις εκκλησίες, όμως ποτέ δεν ασχοληθήκαμε με τον τρόπο που αναπαρίστανται τα διάφορα σχέδια στις εικόνες. Η αγιογραφία εκφράζει μια Θεολογία, το ίδιο και στο Βουδισμό. Έχουμε εικόνες που η ζωγραφική είναι μια πλήρης απεικόνιση της Θεολογίας, της θρησκείας τους.

Στην χριστιανική αγιογραφία υπάρχουν κανόνες άγραφου και ωστόσο απόλυτα ακριβείς που δεν διδάσκονται θεωρητικά αλλά μεταδίδονται ως πείρα ζωής και άσκησης από τον πρωτομάστορα στους μαθητές του. Ο μαθητής χειραγωγεί σπουδάζοντας από τον δάσκαλο τη ζωή της εκκλησίας και την αλήθεια της. Νηστεύει και ασκεί στην αυτοπαραίτηση για να είναι η εικόνα ποίημα της εκκλησίας και όχι ατομικό του επινόημα. Να μπορεί να αναγνωρίσει η εκκλησία στο έργο του το πρωτότυπο της αλήθειας της.

Η τεχνική των εικόνων μένει ακατανόητη δίχως την λειτουργική βίωση των εικόνων. Το παράδοξο είναι ότι η υποταγή του καλλιτέχνη στους δεδομένους εικονογραφικούς τύπους δεν περιορίζει την δημιουργική του έμπνευση και πρωτοβουλία. Δεν είναι ένα είδος λογοκρισίας και πνευματικού ευνουχισμού. Αντίθετα αποδεικνύεται και η προσωπική ετερότητα του καλλιτέχνη (Χρήστος Γιανναράς «Ελευθερία του Ήθους», εκδόσεις Ίκαρος).

Ο πατέρας Κωνσταντίνος αναλύει μια εικόνα της Γέννησης του Χριστού:

Π.χ. Το σκότος της εικόνας και η σκιά του θανάτου, δηλ. στον κόσμο που γεννήθηκε ο Χριστός. Τα δύο ζώα, τα άλογα, όντα τα οποία εκφράζουν τους εξ εθνών και εξ Ιουδαίων Χριστιανούς και οι 2 άλογοι ήξεραν την αλήθεια και δεν την ασπάζτηκαν - αυτοί άλογως φέρθηκαν. (εικ.1)

1) Ο Χριστός τυλιγμένος σε κάποια σουδάρια νεκρικά. Γιατί ο Χριστός γεννήθηκε για να πεθάνει για μάρ, γι αυτό εικονίζεται σε φάτνη-φέρετρο.

2) Η Παρθένας έχει πάντοτε στο κεφάλι της και στην πλάτη της τρία οχτάκτινα αστεράκια. Τα τρία αυτά δηλώνουν ότι η Παναγία ήταν Παρθένας προ και μετά τον τόκο.

Τα οχτάκτινα των αστεριών συμβολίζει το μυ-

στήριο της όγδοης μέρας και ότι ο Θεός έφτιαξε τον κόσμο σε επτά ημέρες. Την έβδομη ο άνθρωπος απέτυχε. Ο Θεός εγκαινιάζει δια του έργου Της Θείας Οικονομίας (το σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου) για αυτό η Παναγία συμμετέχει σε αυτό, δηλαδή είναι διάκονος στο μυστήριο αυτό καθώς και ο Ιωσήφ.

Οι Άγγελοι με κορδέλες είναι δείγμα του αμετάπτωτου από την αμαρτία. Η κορδέλα δηλώνει το μάζεμα του νου, το οποίο είναι αφηρημένο μέγεθος της λέξης «**νοος**» και όχι απλά εγκέφαλος.

Όσοι είναι στο κέντρο μιας πράξης λειτουργικής, είναι και στο κέντρο της εικόνας, ενώ όσοι υπηρετούν το μυστήριο είναι αυτοί στα άκρα.

Από τον 1ο αιώνα π.Χ., για τη λατρευτική εξυπηρέτηση των πιστών, άρχισε να αναπαρίσταται ο ιστορικός **Βούδας** (Siddhartha Gautama), ο οποίος γεννήθηκε στην πόλη Kapilavastu, στους πρόποδες των Ιμαλαίων περί το 560 π.Χ. και πέθανε ίσως το 480 π.Χ., με τη μορφή την οποία είχε, όπως πιστεύεται στην τελευταία του ενσάρκωση του, ενώ νωρίτερα δηλωνόταν η παρουσία του μόνο μέσω συμβόλων.

Έλληνας Βούδας (Αθηνά, Νεφέλη 1984).

Οι Έλληνες έζησαν, έδρασαν και δημιούργησαν στην Ινδία μέχρι που προσαρμόστηκαν και απορροφήθηκαν χωρίς να αφήσουν ίχνη. Προσέφεραν πολλά στο Βουδισμό, όπως ιδέες, ιεραποστόλους, μοναχούς και δασκάλους. Του πρόσφεραν έναν ιερό Βασιλέα, την πρώτη μορφή του Βούδα. Ο εν λόγω βασιλιάς είναι ο **Μένανδρος** (Milinda σε ινδική παραφθορά). Ασφαλώς η μεγαλύτερη Ελληνική επίδραση σημειώθηκε στην εποχή του **Μ. Αλεξάνδρου** και των διαδόχων του.

Αν προσέξει κανείς τους αρχαιοελληνικούς κούρους (αρχαία αγάλματα νέων με Αιγυπτιακές επιδράσεις του 6ου π.Χ. αιώνα), θα βρει ομοιότητες μεταξύ **Κούρων και Βούδα**, τόσο στα χαρακτηριστικά του προσώπου όσο και στην κυματιστή κόμμωση. (εικ.2)

Ομοιότητες της μορφής του Βούδα, υπάρχουν επίσης και με τη μορφή του **Απόλλωνα**, του Θεού του φωτός κατά την Ελληνική μυθολογία, ίσως λόγω της καταγωγής του Βούδα από την φυλή "Σάκουα", η οποία πίστευε ότι καταγόταν από το Θεό Ήλιο. Άλλα χαρακτηριστικά της επίδρασης της Ελληνοϊνδικής τέχνης στα αγάλματα του Βούδα από την Γκαντάρα είναι η Ελληνική μύτη και το αδιόρατο χαμόγελο του Βούδα, το οποίο παραπέμπει στο αρχαϊκό μειδίαμα των αρχαιοελληνικών αγαλμάτων.

Έναν Βούδα που χαμογελάει και ένα άγαλμα που χαμογελάει

• Η πτυχολογία του μοναχικού χιτώνα (sanghatti).

• Η στάση του σώματος με το βάρος να στηρίζεται στο ένα πόδι.

• Τα μακριά κυματιστά μαλλιά με το κρανιακό εξόγκωμα (ushnisha) στο επάνω μέρος της κεφαλής, το οποίο σχηματίζεται από το πλέγμα της κόμης, σαν είδος κόμβου ή ωραίου κότσου, και ο οποίος θυμίζει τον κρωβύλο ή κόρυμβο (δηλωτικό

της ιερής υπόστασης της μορφής) του Έλληνα Θεού του Ήλιου, σύμβολο της ιερής σοφίας.

Το ίδιο συμβαίνει και με τους Μποντισάτβες (Bodhisattva), που είναι τα όντα που βρίσκονται καθ'οδόν προς το υπέρτατο φωτισμό ή όπως αλλιώς λέγεται προς τη βουδότητα.

Η πτυχολογία των ενδυμάτων τους, η κυματιστή κόμμωση, η στάση και το ύψος τους είναι Ελληνικά. Εξάλλου ιερές μορφές από το πάνθεον του Βουδιστικού, αποκτούν πρόσωπα Ελλήνων Θεών, όπως ο Vajrapani που έχει το πρόσωπο του Δία, η θεά Hariti γίνεται Δήμητρα, κλπ.

Οι Ινδοί δεν αντιγράφουν πιστά την Ελληνική τέχνη όπως οι Ρωμαίοι. Οι Ινδοί αφομοίωσαν τα ελληνικά δάνεια και τα ενσωμάτωσαν στη δική τους πολιτιστική και καλλιτεχνική παράδοση, όπως και ο Χριστιανισμός που έκανε πλήρη χρήση του Ελληνικού πολιτισμού στα μέσα έκφρασής του. Έτσι, στα πρώτα χριστιανικά χρόνια χρησιμοποιήθηκε η μορφή του Απόλλωνα καθώς και άλλα αρχαιοελληνικά πρότυπα, όπως π.χ. αυτή του φιλοσόφου ή του διδασκάλου ακόμη και για την αναπαράσταση του Χριστού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Καλός Ποιμήν, όπου ο Χριστός εικονίζεται με ιδεώδη Ελληνική μορφή (ψηφιδωτό του μαουσώλειου της Galla Placidia, στη Ραβέννα).

Σε αυτό το σημείο, θα προσπαθήσω να συνοψίσω τις ομοιότητες στην Εικονογραφία **Χριστού και Βούδα**... επιχειρώντας την παρουσίαση έξι (6) σημείων:

1) Στα πρώτα χρόνια απουσιάζει η μορφή του **Βούδα** και κυριαρχεί η συμβολική παράσταση του. Παρουσιάζεται δηλ. με συμβολικές σκηνές από τις προηγούμενες ζωές του.

2) Το δέντρο (bodhi) κάτω από το οποίο ο Βούδας δέχτηκε τη φώτιση.

3) Η (stupa) με την οποία συμβολίζεται ο θάνατος του Βούδα.

4) Ο τροχός της αλήθειας, με τον οποίο συμβολίζεται η διδασκαλία του Βούδα.

5) Οι πατημασιές, με τις οποίες συμβολίζεται η διάδοση της διδασκαλίας του Βούδα.

6) Η ομπρέλα και ο κενός θρόνος, γύρω από τον οποίο βρίσκονται οι μαθητές του, που συμβολίζει τη βασιλική καταγωγή του.

Το ίδιο απαντάμε και στην πρωτοχριστιανική εποχή, όπου κυριαρχούν οι ανεικονικές παραστάσεις του Χριστού. Είτε λόγω των απαγορευτικών διατάξεων της Παλαιάς Διαθήκης, είτε εξαιτίας της απαγόρευσης της χριστιανικής λατρείας, χρησιμοποιήθηκαν σύμβολα και αλληγορικές παραστάσεις για την απεικόνιση του Χριστού, από τις οποίες οι πιο γνωστές είναι ο Καλός Ποιμήν, ο Αμνός, τα μονογράμματα ΧΡ & Α, η Άμπελος, ο Ορφείας και ο Ιχθύς, του οποίου το ακρωνύμιο:

Ι ησούς
Χ ριστός
Θ εού
Υ ιός
Σ ωτήρ

Ο Ιχθύς απαντάται και στο Βουδισμό, μόνο που εκεί συμβολίζει τη γαλήνη και την απόλυτη ελευθερία, καθώς και τη σπουδαιότητα της εφάρ-

μογής των βουδιστικών αρχών και συμβολικά εκφράζει την παγκοσμιότητα των βουδιστικών αληθειών (Dharma Truths).

Επίσης ο κενός θρόνος με τον οποίο παριστάνεται ανεικονικά ο Βούδας, έχει κοινά σημεία με την κενή θέση, η οποία βρίσκεται στην εικόνα της Πεντηκοστής, στην οποία ο Χριστός απεικονίζεται ανεικονίστως. Η κενή θέση στην κορυφή του τόξου της εικόνας ανήκει στην κεφαλή της Εκκλησίας, το Χριστό, ο οποίος βρίσκεται πάντοτε σύμφωνα με την υπόσχεσή Του, αοράτως παρών και επίσης συμβολίζει την παράσταση της Ετοιμασίας του Θρόνου Του, που σημαίνει την προσμονή της Δευτέρας Παρουσίας Του.

Μετά την περίοδο των συμβόλων, άρχισε η απεικόνιση των μορφών του **Βούδα** και του **Χριστού**, η οποία είναι σχεδόν πάντα δυναμικά μετωπική (en face). Ο μεν Βούδας, παριστάνεται πάντοτε μετωπικά με χαρακτηριστικά στοιχεία της μορφής του, το λεπτό δυσδιάκριτο μειδίαμα, το οποίο μόλις διακρίνεται στα μισάνοιχτα χείλη και το ευπλαχνικό ύφος του.

Στην **ορθόδοξη εικονογραφία**, η θέαση ολοκληρώου του ανθρωπίνου προσώπου και όχι μόνο ενός μέρους του, εκφράζει την πληρότητα και την αυθεντικότητα της ύπαρξης.

Στη **Βυζαντινή αιογραφία**, ακόμη και όταν οι εικονιζόμενοι ζωγραφίζονται σε στροφή κατά 3/4 ή έχουν στραμμένη την πλάτη τους προς το θεατή, το κεφάλι τους είναι πάντα γυρισμένο προς αυτόν, ώστε να φαίνονται και τα δύο μάτια και ολόκληρο το πρόσωπο.

Στη **Ρώσικη αιογραφία** δεν έχει κανείς την μαρτυρία της υπαρκτής μεταμόρφωσης του φυσικού άλλα την ίδια τη μεταμόρφωση δοσμένη σχηματικά και δογματικά.

Υπάρχουν διαφορές από την Βυζαντινή όπως οι πτυχές τους ενδύματος που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα ενός σώματος κάτω από το ένδυμα, η στάση τους σώματος και οι κινήσεις δεν είναι φυσικές αλλά γεωμετρικά σχηματικές κ.α. Αυτή η αιογραφία την κάνει πιο προσή στον σύγχρονο Δυτικό κόσμο. Ο Ευρωπαίος την καταλαβαίνει μέσα στην **δική του παράδοση σαν αποπνευματώση και εξαύλωση**. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνο ο Ιούδας και οι αμετανόητοι αμαρτωλοί απεικονίζονται σε κατατομή (profil).

Πάντα αυτό που δεσπόζει, τόσο στις παραστάσεις του **Βούδα** όσο και του **Χριστού**, είναι το μεγάλο πρόσωπο με τα έντονα χαρακτηριστικά του. Τα μεγάλα εκφραστικά μάτια, που είναι ο καθρέπτης της ψυχής, έχουν σημείο αναφοράς το θεατή, και δίνουν την εντύπωση της επικοινωνίας με το εικονιζόμενο πρόσωπο και το υπερπέραν.

Από μαρτυρίες βουδιστών διαπιστώσαμε ότι, οι πιστοί ατενίζοντας το πρόσωπο του Βούδα, νιώθουν έντονα την παρουσία του και το ευπλαχνικό και γαλήνιο βλέμμα του, τους ηρεμεί εσωτερι-

κά. Στην Ορθόδοξη εκκλησία, δε λατρεύουμε ΠΟΤΕ αλλά προσκυνούμε τιμητικά τις εικόνες, ενώ μεταφερόμεθα νοερά στον άσφατο πνευματικό κόσμο, δηλ. βλέποντας ο πιστός την εικόνα του Χριστού, επικοινωνεί με το πρωτότυπο δηλ. τον ίδιο το Χριστό.

Υπάρχουν πέντε (5) Βούδες.

Ο **Βούδας (Amitabha)**, είναι ο πλέον δημοφιλής ανάμεσα στους άλλους τέσσερις **Ουράνιους Βούδες** - έχει εννέα στάσεις διαλογισμού των χεριών, και η καθεμία αντιπροσωπεύει τις εννέα βαθμίδες του παραδείσου. Η μία από αυτές τις στάσεις είναι όμοια με αυτή του Χριστού και των Αγίων. Η στάση αυτή σχηματίζεται με την ένωση του αντίχειρα με το παράμεσο δάκτυλο.

Το ίδιο φυσικά ισχύει με την κίνηση και στάση των άλλων τριών δακτύλων, π.χ. το μικρό δάκτυλο είναι τεντωμένο σχηματίζοντας το γράμμα της Ελληνικής αλφαβήτου Ι, ενώ ο δείκτης με το μεσαίο δάκτυλο σχηματίζουν το γράμμα Χ. Τα δύο αυτά μαζί, ως γνωστό σημαίνουν **Ιησούς Χριστός**.

Μια άλλη στάση που συναντάται στο Βούδα και σε κάποιους Αγίους αλλά όχι στο Χριστό, είναι η στάση του «μη φοβείσθε» (Abhaya mudra). Σχηματίζεται με την παλάμη του δεξιού χεριού στο ύψος του στήθους και στραμμένη προς το θεατή και με τα δάκτυλα ενωμένα και τεντωμένα. Ο φωτισμένος είναι ένα ακόμη κοινό χαρακτηριστικό στην εικονογραφία Βούδα-Χριστού. (εικ.3)

Στο Βουδισμό υπάρχουν δύο είδη φωτισμένου. Ένας κυκλικός γύρω από το κεφάλι και ένας σε σχήμα φλόγας ή βάρκας πίσω από το σώμα. Και οι δύο συμβολίζουν το φως, την αύρα και τη σοφία, τα οποία πηγάζουν από το κεφάλι και το σώμα του Βούδα.

Στο Χριστιανισμό ο φωτισμένος, είναι **σύμβολο** της **αγιότητας** και της **δόξας** του εικονιζόμενου προσώπου. Στο Χριστό, ο φωτισμένος είναι ένσταυρος, δηλ. χαράσσεται με διαφορετικό χρώμα Σταυρός, στα άκρα του οποίου γράφονται τα τρία γράμματα της επιγραφής ΟΩΝ, δηλώνοντας

πως να είναι ο Χριστιανικός Σταυρός, αλλά απλά ένα διακοσμητικό σχέδιο, γεγονός που όμως προκαλεί έντονο προβληματισμό στους Χριστιανούς.

Άξια λόγου όμως είναι και η κοινή χρωματική αισθητική στη βουδιστική και στη βυζαντινή ζωγραφική. Και στις δύο, κυριαρχούν τα ε-

ξής τέσσερα (4) χρώματα: **Ώχρα ή χρυσό, Βαθυκόκκινο/κεραμιδί, Βαθύ μπλε / πράσινο** και τα ουδέτερα, **Λευκό - Μαύρο**.

Στη βυζαντινή εικονογραφία, τα χρώματα δε χρησιμοποιούνται αυθormήτως, καθώς αποτελούν μέρος μιας συμβολικής γλώσσας, μέσω της οποίας γίνεται προσπάθεια αισθητοποίησης του άσφατου κόσμου. Π.χ. το πορφυρό (χοντροκόκκινο) στο χιτώνα του Χριστού, ο οποίος φοριέται κατάσαρκα, συμβολίζει τη θεία φύση Του - την οποία είχε ως προϋπάρχων Θεός (ΟΩΝ) πριν από την επί της γης έλευσή Του. Αντίθετα, το κυανό στο μάτιο του Χριστού, το οποίο φοριέται πάνω από το χιτώνα, συμβολίζει την ανθρωπινή φύση Του - την οποία φόρεσε κατά την ενανθρώπιση Του.

Ακριβώς τον αντίθετο χρωματισμό έχουν πάντα το εσωτερικό και το εξωτερικό μαφόριο (ένδυμα) της Θεοτόκου, για να υπογραμμισθεί η ανθρωπινή φύση της αφενός, και αφετέρου ότι αξιώθηκε να δεχθεί στη μήτρα της το πυρ της θεότητας, σωματικώς.

Το χρυσό ή το κίτρινο (ώχρα) συμβολίζουν το άκτιστο Φως.

Το πράσινο συμβολίζει τη νεότητα και την ελπίδα και συνήθως το απαντάμε σε δευτερεύοντα πρόσωπα.

Το λευκό, συμβολίζει το φως της Αναστάσεως, τη δόξα του Θεού και την αγνότητα, ενώ...

Το μαύρο, το μυστικό βάθος, τον Άδη, το θάνατο, αλλά και την προ Χριστού εποχή.

Η εικονογραφία και στις δύο καλλιτεχνικές παραδόσεις είναι σαφές ότι δεν είναι μόνο ένα διακοσμητικό στοιχείο. Απεναντίας, υπηρετεί ένα μεγάλο τριπλό σκοπό: τη **λατρεία**, το **δόγμα** και το **ήθος**.

Οι ομοιότητες που αναφέραμε δεν είναι ουσίας αλλά εξωτερικής μορφής και διαφορετικής σημασιολογίας για την εικαστική τέχνη που έχει σχέση με πολλούς άλλους παράγοντες - σαν ομοιότητες έχουν ενδιαφέρον σχολιασμού.

Σε μένα όλες οι πηγές που προανέφερα, εκτός του ότι μου έμαθαν αρκετά για το **Βούδα**, που σήμερα στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία είχα ανάγκη να γνωρίζω τουλάχιστον τα βασικά, άλλα έμαθα αρκετά και για τις εικόνες μας και όταν πηγαίω στην εκκλησία θα τις κοιτάω τώρα πιο προσεχτικά. Ευελπιστώ το ίδιο να κατάφερα για μερικούς από τους αναγνώστες, μια ιδέα από Βούδα και μια ιδέα από Χριστιανική εικονογραφία, θεολογία, την οποία πήρα και εγώ.

